

С.А. Вегера (*Національна академія управління, м. Київ, Україна*)
СОЦІАЛЬНА ДИСИМЕТРІЯ.

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ (II ЧАСТИНА)

У статті запропоновано новий термін – соціальна дисиметрія, здійснено спробу довести, що ця категорія може бути інтегральним, універсальним показником, який характеризує стан соціальної системи суспільства, проаналізовано вплив різних чинників, які викликають її нерівноважність, негармонійність.

Ключові слова: соціальна дисиметрія, природа людини, неекономічні чинники впливу, гармонійний розвиток.

Літ. 43.

С.А. Вегера (*Национальная академия управления, г. Киев, Украина*)
СОЦИАЛЬНАЯ ДИССИМЕТРИЯ.

К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ (II ЧАСТЬ)

В статье предложен новый термин – социальная диссимметрия, осуществляется попытка доказать, что эта категория может быть интегральным, универсальным показателем, который характеризует состояние социальной системы общества, проанализировано влияние различных факторов, вызывающих ее неустойчивость, негармоничность.

Ключевые слова: социальная диссимметрия, природа человека, неэкономические факторы влияния, гармоничное развитие.

S.A. Vegera (*National Academy of Management, Kyiv, Ukraine*)
SOCIAL DISSYMMETRY: TO DEFINITION OF THE NOTION (PART II)

The article offers a new notion, i.e. social dissymmetry, and carries out an attempt to provide evidence that this category can be an integral and universal index describing the state of the social system within the society; the influence of various factors causing its instability and imbalance is analyzed.

Keywords: social dissymmetry; human nature; non-economic factors of influence; harmonious development.

(початок у попередньому номері)

Про роль природи людини в соціальному житті. Яке повинно бути середовище, щоб соціальний розвиток був гармонійним, а отже, ефективним? Від чого залежить збереження людського в людині, почуття міри, здатність зупинитись перед спокусою «вирвати шматок із рота» іншого? Багато в чому відповідь на ці запитання можна пояснити природою людини. З одного боку, людина є елементом живої природи, залежна від неї, тісно пов'язана з нею, реалізує невідворотні біологічні закони (програму), генетично отримує відповідні якості (рефлекси, інстинкти, темперамент тощо). З іншого – людина є принципово іншим явищем, вона взаємодіє з іншими людьми, створює систему таких взаємодій. У цьому процесі вона постійно відтворюється і змінюється. У своїх діях людина орієнтується (або не орієнтується) не на рефлекси (як у тварин), а на *норми моралі, етики, закону*. Співвідношення природного і соціального, соціального й економічного щодо закономірностей взаємодії людини із собою подібними, вплив таких взаємодій на суспільний розвиток – ці питання є центральними протягом усієї історії людської думки. Вони є актуальними і сьогодні.

Чи є норми, закони, правила поведінки такими ж, що й у тварин, *інстинктами*, які вони успадковують *генетично*? Реальне життя свідчить, що нерідко відносини між людьми є асоціальними, безформними, більше схожими на «звірині». Але якщо ми будемо пояснювати соціальні явища, закони тільки природно-біологічними причинами, то надамо явищу лише біологічний зміст, визначаючи процес як *позасоціальний*, не підконтрольний людям. Такий процес може характеризувати лише механічна причинність, панування *природного добору*. Не можна стверджувати, що логіка соціального життя повністю відповідає цьому закону.

В науці існують декілька основних підходів до вирішення проблеми співвідношення природно-біологічного й соціального у соціальному житті. Один із них відображає потяг до абсолютизації природно-біологічного початку (так званий *біологічний редуccionізм*¹). До більш сучасної його форми відноситься, наприклад, *фрейдизм (неофрейдизм)*, *біхевіоризм* тощо, для яких характерне в тому чи іншому ступені трактування соціального життя за аналогією до тваринного.

Такий підхід свого часу був відкоректований Е. Дюркгеймом [9], який відкинув намагання пояснити соціальне життя біологічними законами і вважав, що аналіз насамперед повинен здійснюватись у напрямку пошуку соціальних причин, механізмів розвитку соціального життя, ролі соціальних угруповань, держави. Вчений стверджував, що соціальне життя повинне оперувати соціальними фактами [25, 83–84].

Основу ще одного підходу складає уява про людину як біосоціальну істоту. Цей підхід означає, що соціальне життя людини розглядається як особлива форма регулювання й організації життя. З такого розуміння випливає, що в соціальному житті неминуче проявляються природні зв'язки, залежності людини. Соціальні взаємодії відбуваються між *реальними* живими істотами, в яких діє біологічна програма, закони біологічної спадковості. Реальна людина наділена інстинктами, рефлексами, які їй необхідно *адаптувати* до навколишнього середовища. Головну роль мають ті форми взаємодій, які людина здійснює у взаєминах з іншими людьми. У ході таких взаємодій особливе значення має не рефлекс, а *мотивований вибір* поведінки, врахування її наслідків відповідно до прийнятих правил, норм, цінностей, традицій, який «у свій час, А. Сутерланд назвав «моральним інстинктом»» [22]. На те, що тільки людина змогла вийти за межі інстинкту, звернув увагу П. Шарден, який зауважив, що завдяки відповідному процесу з'явився феномен соціалізації, а отже, і можливість у масштабах суспільства органічно пов'язати його членів [36; 37].

В «Етюдах про природу людини» І. Мечніков, уточнюючи погляди щодо явищ, про які йшла мова вище, підкреслював, що «людина, безперечно, суспільна істота, але інстинкт, який змушує її об'єднуватись у групи, *недавнього походження*» [22, 100]. Тому, на думку вченого, необхідно точно визначати мету суспільного інстинкту [22, 104]. Суспільний інстинкт безсилий у вирішенні питання про справедливість підкореного загальній меті людського існування. Існування соціального зла, а також прояв багатьох фізичних недоско-

¹ Редуccionізм – (від лат. – повернення, відсуванн назад), зведення складного процесу до більш простого.

налостей людини вчений пояснював проявом наслідків *дисгармонії людської природи*, якостей, які мають більш *давню* історію. Він вважав, що для знаходження раціонального керівництва у прояві суспільного інстинкту передусім необхідно визначити, у чому полягає дійсне особисте щастя і дійсна справедливість [22, 106]. І. Мечніков закликав шукати шляхи до подолання дисгармоній з позицій науки, «оптимістичної філософії» [22]. Цей заклик вченого актуальний і сьогодні.

І. Мечніков довів, що явища гармонії і дисгармонії в *устрої й поведінці* живих організмів відносні. Те, що в одних умовах *середовища* викликало б гармонійну поведінку, в інших — призвело б до загибелі [22, 278]. Сутність висновку І. Мечнікова полягає в тому, що пристосованість в організації й поведінці живих істот до *умов перебування*, (яку він визначає гармонією), є правилом, а *непристосованість* — дисгармонією, винятком, оскільки критерієм існування в природі (якщо вона поза управлінням людиною) є виживання *пристосованих* форм. В історії з людиною природний добір, на думку вченого, не є ситом для вибракування. Цей процес є *творчим*, оскільки відбувається в живому, цілісному організмі (в людині теж), який має еволюцію пристосування до середовища перебування [12].

Таким чином, визнання *суміжності* біологічних і соціальних чинників у дослідженні проблем людської поведінки є дуже суттєвим і визначальним. Найважливішим висновком є той, що гармонійна поведінка людини залежить від умов *середовища*, в якому вона перебуває, від її здатності пристосуватися. Дуалізм природи людини може мати різний прояв і характер цього прояву залежить від соціальних умов її взаємодії із собі подібними. Оскільки *пристосованість* до умов є загальною властивістю природи людини, то саме від умов пристосування залежить, чи буде розвиток гармонійним, чи, навпаки, виникне соціальна дисиметрія.

Феномен людини є предметом дослідження багатьох наук, Співвідношення природного й соціального в людині є відправним пунктом усіх соціогуманітарних наук. «Але теорія і досвід (феномени) протистоять один одному в постійному конфлікті. Будь-яке поєднання у рефлексії є ілюзією, поєднати їх може лише діяльність» [35, 156].

У цьому зв'язку інтерес викликає особливість *марксистської* концепції людини, яка є радикальним переосмисленням основ людської *суб'єктивності*. На перший план К. Маркс висуває предмето-почуттєву, природоперетворюючу, матеріально-продуктивну активність. Суб'єктивність людини збігається із її життєвістю: безпосередньо переходить в неї та з неї виростає, не щось інше, а життєдіяльність [35, 157]. Суб'єктивність, за К. Марксом [35], полягає у тому, що, оскільки сутнісні сили людини — це продуктивні сили її життя, то вихідною базисною формою існування й розвитку людини є *праця*. Ця форма діяльності стосується не всіх, але більшості людей. Тому народ, працівники є головною рушійною силою історії, а їх розвиненість — гарант необоротності прогресу, цивілізації й культури. Але згодом К. Маркс переглянув свою концепцію.

Подальше трактування К. Марксом [35, 158] *специфічної сутності людини* як члена суспільства полягає в тому, що зміни у суспільних відносинах переважно залежать від об'єктивних законів життєдіяльності, пов'язані з характе-

ром і розподілом праці між індивідами, розвитком матеріальних сил і засобів, які відтворюють саме людське життя. Тому суттю суспільних відносин, матеріальними і системоутворюючими в них він визнав *виробничі відносини*, які мають суспільний характер. Людська сутність природи, на думку К. Маркса, існує тільки для суспільної людини, «оскільки лише у суспільстві природа є для людини ланкою, що пов'язує людину із людиною, ... життєвим елементом людської дійсності...; суспільство ... є закінчена сутнісна єдність людини із природою, справжнє воскресіння природи» [35, 178].

Ця уточнена концепція не позбавлена суперечностей. Реальні сучасні негативні прояви дійсності в цій концепції не відображені. Але вони не пере-креслюють ідеї домінування соціальної сутності значення *природи* людини в людській діяльності. Висування *соціальності* як основи усієї розмаїтості життєдіяльності і творчості людей приводить К. Маркса [35, 159] до висновку, що людина не тільки істота суспільна, але й істота, яка тільки у суспільстві і може відокремитися. Перед людиною праці він ставив завдання створення суспільства, в якому вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку всіх. Ці висновки є відправними пунктами для подальшого дослідження і його методом [35, 161].

Особливо важливе значення для пошуку шляхів ефективного розвитку вони мають для економічної теорії, оскільки людина є, по суті, одним і тим же об'єктом дослідження як соціальної, так і економічної сфери життєдіяльності суспільства. Головною відмінністю економічного підходу (він більш вузький, ніж соціальний) є акцент на поведінці людини у виробничих відносинах. Але реальна людина, її поведінка в реальній економіці, в тому числі й у виробничих відносинах, може бути обумовлена більш широким набором чинників впливу. Категорія економічного в цьому контексті вимагає більш широкого пізнання і розуміння: визнання детермінантного зв'язку, з одного боку, *біологічного (природного)* і *соціального*, з іншого – *соціального й економічного*, що є важливою методологічною схемою аналізу.

У своєму дослідженні про феномен людини, феномен соціальності великий французький мислитель П. Шарден [36; 37] вірно помітив, що тільки людина (єдина з усіх форм життя) змогла вийти за межі інстинкту в думку. Феномен соціалізації (у П. Шардена «циклон в масштабах суспільства») «усе міцніше стискає у єдиних обіймах усіх людей, прагнучи довести кожного з нас до завершеності і одночасно органічно зв'язати одного з одним» [36; 37]. «Центром перспективи» П. Шарден назвав людину, підкресливши, що фундаментом єдності матерії є колективна єдність (тобто гармонія), що саме до людини, у кінцевому підсумку, необхідно приводити науку [36; 37].

Серйозним науковим доказом багатьох мислителів можна вважати твердження, що тільки розвиток людини, її свідомості допоможуть не *відхилятися* біологічно, а подолати зростаюче роздроблення, «розгнуданий індивідуалізм». А поки цього не відбувається, необхідно зосередити науковий і практичний пошук механізмів запобігання некерованого розвитку явища соціальної дисиметрії. В теорії і практиці господарського життя аналіз проявів економічної поведінки індивідуумів обумовлює необхідність застосування системного міждисциплінарного підходу. Особливо це важливо для розробки ефективних

концепцій розвитку країн, які перебувають у стані трансформації економіки, до яких відноситься й Україна.

Висновки:

1. Дисиметрія відіграє визначальну роль у зародженні життя, еволюції живої матерії. Вона є суперечливим поєднанням симетрії, гармонії та їх відсутності – асиметрії. Подальше вивчення структурних та еволюційних основ особливостей «живого» дозволить поглибити їх розуміння та врахування у пізнанні біологічних явищ і процесів, які мають велике значення для соціальних систем, наук, які їх описують. Теоретичне і практичне значення цього дослідження буде зростати з підвищенням ролі міждисциплінарного підходу. Ступінь наукової нерозробленості цих процесів не відповідає вимогам часу.

Особливе значення має подальша теоретична розробка зв'язків між біологічним і соціальним. Наукове доведення того, що треба робити, щоб людина біологічно не відхилялась у бік «некерованого» індивідуалізму, який веде до соціальних катастроф, також потребує наукового супроводу. Адже стан зростаючого роздроблення, відчуження не веде до розумної організації, яка працює на користь усім і кожному. Наукові дослідження понять щодо припустимої домірності, необхідної для збереження стабільності системи, можуть мати велике практичне значення.

Шлях до соціальної гармонії, рівноваги – це шлях до подальшої соціалізації. Феномен соціалізації недостатньо вивчений. Цей процес проростає навіть у надрах капіталізму, що дуже нагадує прояв «здорового глузду», розумності поведінки. В цьому контексті виникає потреба в подальшому дослідженні відносин, які визначають поняття «громадянське суспільство». Можливо, мова йде про формування відносин колективності? Ми ж припускаємо, що народ – це як сім'я, що суспільство – це соціальний організм. Хіба сім'я – це не своєрідний колектив? Ці категорії, а також відносини колективності потребують наукової розробки.

2. У державі необхідно ретельно проаналізувати наслідки невдалої трансформації економіки. Соціальна дисиметрія може бути її результатом. Серед деяких негативних наслідків, які обумовлюють нестійкість системи, виникнення диспропорцій розвитку, можна виокремити такі:

- перекидання ризиків на соціальне середовище, що призводять до його ускладнення;

- зниження життєвого рівня більшості людей. Зростання нерівності, кратності доходів між верствами населення (у десятки разів);

- невідповідність показників базових норм життя вимогам соціальної захищеності;

- ерозія «соціального капіталу» (те, що підтримує єдність суспільства), втрата суспільством «енергії творення» створили несприятливу атмосферу не тільки для інвестицій, а й довели суспільство до стану аномії;

- інформаційна недосконалість, недоступність інформації, статистики особливо щодо негативних соціальних явищ причиняють інформаційну асиметрію. Відсутність необхідної інформації призводить до викривлення результатів практики, невірно обраних пріоритетів, соціальних рішень;

- «тіньова» економіка також є чинником викривлення реального економічного процесу, його криміналізації, результатом дисфункції держави.

3. Серед першочергових політичних заходів держави варто виділити такі:

- в державі повинні бути чітко визначені соціальні пріоритети;
- необхідно глибоко проаналізувати ефективність національних соціальних проектів, за необхідності провести їх корекцію, активізувати їх впровадження, забезпечити фінансовий супровід, постійний моніторинг;
- вивчення потребує політична поведінка груп із спеціальними інтересами (особливо тих, які не збігаються із суспільними);
- удосконалити контроль держави і суспільства за величиною витрат (особливо за надмірним споживанням);
- підготувати програму забезпечення базової соціальної захищеності як елемента політики держави у виправленні негативних соціальних наслідків трансформації економіки (соціальної поляризації);
- створення умов для розвитку громадянського суспільства, ефективної опозиції – нової основи суспільного контролю;
- відповідна потребам суспільства система науки, виховання, освіти.

1. *Беккер Г.С.* Человеческое поведение. Экономический подход. Избранные труды по экономической теории. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.

2. *Василькова В.В.* Порядок и хаос в развитии социальных систем (Синергетика и теория социальной самоорганизации). – СПб.: Лань, 1999. – 480 с.

3. *Вебер М.* Протестантська етика і дух капіталізму / Перекл. з нім. О. Погорілого. – К.: Основи, 1994. – 261 с.

4. *Вегера С.А.* Глобалізація і людський розвиток: Препринт наук. доповіді. – К.: Національна академія управління, 2011. – 40 с.

5. *Вегера С.А.* Поведінкова економіка – особлива галузь економічних знань // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №2. – С. 4–16.

6. *Вернадский В.И.* Научная мысль как планетное явление. – М.: Наука, 1991. – 271 с.

7. *Вернадский В.И.* Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. – 520 с.

8. *Гэлбрейт Д.К.* Новое индустриальное общество: Избранное. – М.: Эксмо, 2008. – 1200 с.

9. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда. – М.: Наука, 1991. – 576 с.

10. *Занг В.-Б.* Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / Пер. с англ. – М.: Мир, 1999. – 336 с.

11. *Иващенко О.* Об анатомии экономического неравенства в современной Украине: социологические опыты // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – №4. – С. 29–55.

12. *Канке В.А.* Философия экономической науки: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 384 с.

13. *Красин Л.П.* Толковый словарь иноязычных слов. Лексика XVIII–XX вв., нач. XXI в. – М.: Эксмо, 2008. – 944 с.

14. Майнова нерівність в Україні: гірше ніж на «дикому Заході» // BBC Ukrainian – Бізнес. – 21.012012 // www.bbc.co.uk.

15. *Майоров Г.Г.* Теоретические основания философии: Учеб. пособие. – М.: КДУ, 2007. – 312 с.

16. Макс Вебер за 90 минут / Сост. Д. Митюрин. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2006. – 95 с.

17. *Маркс К.* Тезисы о Фейербахе (Текст 1845 года) // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинение. – 2-е изд. – Т. 42. – С. 261–274.

18. *Маркс К.* Экономико-философские рукописи 1844 года // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинение. – 2-е изд. – Т. 42. – С. 41–260.

19. *Маркс К., Энгельс Ф.* Избранные сочинения: В 9-ти т. – М.: Политиздат, 1985. – Т. 2. – 574 с.

20. *Маршалл А.* Принципы экономической науки: В 3-х т. / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.

21. Математические методы финансов // matmodel.ru.
22. Мечников И.И. Этюды о природе человека. – М.: Академия наук СССР, 1961. – 289 с.
23. Мечников И.И. Этюды оптимизма. – М.: Наука, 1988. – 328 с.
24. Ноосферогенез і гармонійний розвиток / За ред. В.Я. Шевчука. – К.: Геопринт, 2002. – 127 с.
25. Общая социология: Учеб. пособие / Под общ ред. проф. А.Г. Эфендиева. – М.: Инфра-М, 2008. – 654 с.
26. Павлов И.П. Рефлекс свободы. – СПб.: Питер, 2001. – 425 с.
27. Петрушина Т.О. Социально-экономическое поведение населения в условиях институциональных перемен. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2008. – 554 с.
28. Петти В. Трактат о налогах и сборах. Verbum sapienti – слово мудрым. Разное о деньгах. – М.: Ось-89, 1997. – 112 с.
29. Планета диссертаций // planetadisser.com.
30. Російсько-український словник / За ред. В.В. Жайворонка; НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Абріс, 2003. – 1424 с.
31. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту нації. – К.: Port-Royal, 2001. – 593 с.
32. Стігліц Д. Глобалізація та її тягар / Пер. з англ. – К.: КМАкадемія, 2003. – 252 с.
33. Ухтомский А.А. Доминанта. – СПб.: Питер, 2002. – 448 с.
34. Фромм Э. Человек для себя. – Мн.: Харвест, 2003. – 352 с.
35. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его смерти, и бессмертии. XIX век / Ред.-кол.: И.И.Фролов (отв. ред.) и др. – М.: Республика, 1995. – 528 с.
36. Шарден П. Феномен человека // spkurdyumov.narod.ru.
37. Шарден П.Т. Феномен человека / Пер. с франц. Н.А. Садовского. – М.: Прогресс, 1965. – 296 с.
38. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Перекл. з англ. В. Ружицького та П. Тарашука. – К.: Основи, 1995. – 528 с.
39. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
40. Экономический подход Гэри Беккера к человеческому поведению // www.libertarium.ru.
41. Юм Д. О человеческой природе. – СПб.: Азбука, 2001. – 315 с.
42. Hurwic, A., Curie, P. (1995). Translated by Lilananda Dasa and Joseph Cudnik. Paris: Flammarion.
43. Pasteur, L. (1848). Sur les relations qui peuvent exister entre la forme cristalline, la composition chimique et le sens de la polarisation rotatoire // books.google.com.ua.

Стаття надійшла до редакції 1.02.2012.